

Edice pramenu k dějinám československého protikomunistického odboje

Prameny k dějinám třetího odboje, 1–3. Centrum pro studium čs. exilové politiky Univerzity Palackého, Olomouc 1995, celkem 2754 stran v 5 svazcích.

Přibližně tři roky po zahájení činnosti Centra pro výzkum čs. exilové politiky na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, v polovině dubna 1997 první náměstek ministra zahraničí České republiky ing. Karel Kovanda otevřel jeho nové prostory, v nichž je v současné době uložena řada zajímavých fondů, jako je zpravodajství Svobodné Evropy, memoranda exilových politiků americkému Kongresu, prezidentům Spojených států a dalším významným činitelům, osobní pozůstalosti K. Pecháčka, částečně J. Jostena, dr. Procházky, A. Heidricha a J. Netíka, jakož i exilové publikace a časopisy atd. Do tohoto letného výčtu patří i soubor archiválií předaných Centru Vlastimilem Chalupou, Mojmírem Povolným a Boženou Dvořákovou, které se týkají aktivit Československé strany práce a Čs. zahraničního ústavu v exilu.

Centrum si jako ještě nová instituce počíná poměrně aktivně. Kromě sběru a archivního zpracovávání písemností dokumentujících protikomunistický domácí i zahraniční odboj vyvíjí také publikační činnost, jež čerpá právě ze získaných fondů. Vydává příspěvky ve svém Zpravodaji, edituje drobnější monografické studie a především se zaměřuje na přípravu ediční řady *Prameny k dějinám třetího odboje*. Právě v ní momentálně vycházejí dokumenty ze soukromých archivů V. Chalupy, M. Povolného a B. Dvořákové.

Přestože jsou jednotlivé svazky zmíněné řady datovány rokem 1995, zatím poslední z nich vyšel v dubnu 1997. Podle kusých edičních poznámek, otiskovaných na úvod jednotlivých celků, se ve stále zpřesňovaném vydavatelském záměru předpokládá zpřístupnění nových dokumentů v dalších dílech. Proto naše zpráva může být pouze dílčí mezibilancí, upozorňující na existenci edice a dokumentů v ní otištěných.

Většina čtenářů čte svou knihu nepochybně od začátku. V našem případě bychom však doporučovali udělat výjimku, neboť vlastně teprve na úvod třetího dílu je otištěna obsažnější ediční glosa a především stať s názvem *Československá generace ve 3. odboji* (údajně výsledek badatelského úsilí několikačlenného anonymního kolektivu), která méně zasvěcenému uživateli kompendia poskytuje klíč k interpretaci dokumentů.

Uveřejněné dokumenty pocházejí z jedné větve propojeného domácího a zahraničního odbojového centra, které figurovalo pod názvem *Československá strana práce a Československý zahraniční ústav v exilu* a bylo svázáno s aktivitami národněsocialistické strany. Doma fungovalo v letech 1948–1954 a poté od roku 1988, kdy vyústilo v založení Mezinárodního politologického ústavu v Brně. Zahraniční složka vyvíjela aktivity do 70. let a její poslední frakce se v roce 1989 rovněž podílela na konstituování brněnského ústavu. Pravděpodobně ústředními postavami odbojové organizace byli V. Chalupa a M. Povolný.

Stať obsahuje také důležité vyličení okolností zformování rezistenčního seskupení, které se záhy dostalo pod kontrolu bezpečnostního aparátu, v němž různé skupiny KSČ zápasily o prioritu. Důsledkem těchto skutečností byla „symbióza komunistické opozice a demokratického odboje“ (srov. díl 3, sv. 1, s. 21). Jinak řečeno, odbojové aktivity byly pod kontrolou jistých složek mocenského centra, které je chránily, a jedině za těchto podmínek bylo možné získávat informace a předávat je do zahraničí.

Celá edice navazuje na titul *Tři roky*, který vydalo ve třech svazcích v letech 1990–1992 nakladatelství Melantrich a jenž obsahuje dokumentaci činnosti Oddělení pro vědeckou politiku Kulturní rady Československé národněsocialistické strany v Brně z let 1945–1948.

Olomoucké Prameny k dějinám třetího odboje pak ukazují transformaci této instituce v odbojové hnutí, které prostřednictvím exilové složky podávalo zprávy o situaci v ČSR, které mohly být využity pro informační a propagandistickou práci směřovanou k obnovení svobody a demokracie doma. V podstatě jde o prezentaci faktů a dobových hodnocení, jakož i názorů na postup socializace země především v podobě měsíčních zpráv a memorandum. Pokud jde o tyto tzv. měsíční zprávy, mají v podstatě jednotnou formální strukturu (politika KSČ, aktivity státu ve vnitřní politice, v zahraniční sféře a v hospodářské oblasti, organizace Národní fronty, postoje obyvatel) a zhruba v rozsahu kolem 100 tiskových stran mapují události od ledna 1949 do prosince 1951. Měsíční přehledy jsou doplňovány ročními retrospektivami. Jejich pramenem byl dobový tisk, pracovníci odbojových organizací a spolupracovníci z oficiálních struktur, kteří dodávali interní nebo utajované informace.

Jejich tehdejší sestavovatel a dnešní editor J. Chalupa vidí smysl zpřístupnění dokumentů v prezentaci dobových hodnocení, která byla ovlivněna iluzemi o brzkém pádu režimu (za 1–2 roky) a vírou v pomoc Západu. Jejich prostřednictvím mají dnes historici možnost srovnání na základě současného stavu znalostí a zkušeností. K tomu je třeba dodat, že tyto materiály byly pramenem, o němž se opíraly četné práce vydané v zahraničí, ať už knižní, nebo otištěné v časopisech *Plamen*, *Tribuna*, *The Cold War*, *Commentary* atd.

Za memoranda jsou označovány tematické zprávy typu: o výchově v komunistickém státě, zpráva o situaci v čs. tisku, současný stav čs. odboje, o politickém programu Čs. strany národněsocialistické v odboji, o povaze totalitního režimu, o taktice odboje, o stranickém uspořádání ČSR atd. Z nich jsou rozhodně nejzajímavější pasáže týkající se projektu nemarxistického modelu socialismu, který měl čelit snaze KSČ být jediným „vykladačem“ socialismu, a názory na podobu stranicko-politického systému.

V reakci na stranické rozmíšky z období 1. republiky a na selhání politických stran po roce 1945 šla tato část protikomunistického odboje ještě dál než tvůrci Košického vládního programu. Navrhovala totiž vytvoření systému pouze dvou politických stran – obhájce socialistického hospodářského systému Čs. stranu práce a liberální stranu s programem ekonomiky na bázi soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Přitom eventuální třetí strana (ČSL) se balancováním mezi zmíněnými dvěma stranami jevila jako „nemravná“.

Zatímco první a druhý díl Pramenů k dějinám třetího odboje přináší „výsledky odbojové činnosti“, třetí díl přetiskuje dokumenty o vlastním odboji, o jeho metodách práce a lidech. Jde převážně o výběr z četné korespondence, z dopisů mezi domovem a exilem a mezi emigranty navzájem, jakož i o ukázky z různých dalších písemností (např. dodatky k memorandumům, výťahy z tiskovin, přetisk některých čísel *Věstníku Čs. zahraničního ústavu*, *Táborového zpravodaje*, zprávy odbojových skupin), které jsou řazeny chronologicky a časově pokrývají období 1948–1951. Pro charakteristiku těchto materiálů je příznačná korespondence mezi ing. J. Turnovským a V. Chalupou, označená za „soukromé dějiny exilu“. Informuje totiž nejen o odbojových aktivitách, ale i o soukromí jejich aktérů, o zdánlivých maličkostech a drobnostech, z nichž se však skládá náš život. Tento celek je současně ukázkou materiálů, jež jsou bohatě zastoupeny v archivu olomouckého Centra.

Z edičního hlediska jsou jednotlivé dokumenty vždy uváděny stručnou vysvětlující poznámkou pořadatele. Třetí díl je z časového hlediska propojen s prvním a druhým prostřednictvím odkazů. Zatím s jednou výjimkou (rozpis zkratk a identifikace krycích jmen) chybí technický aparát, zejména rejstříky, které budou jistě uvedeny po dokončení celé edice.

Prameny jsou k tisku připravovány postupně, což společně se značnou heterogenitou materiálu pravděpodobně ztěžuje stanovení jasné koncepce a pravidel výběru. Důkazem toho je zařazení statí Československá generace ve 3. odboji až do třetího dílu; nepochybně měla být publikována hned na úvod. Kromě toho vadí také absence vazeb edice dokumentů na místo jejich uložení a jakási anonymita, což se promítá především do podoby tiráže. Celkově jsou však Prameny k dějinám třetího odboje rozhodně činem, jenž si zaslouží pozornost a ocenění.